

Returning to Roots

פסח תשע"ו

1 Haggadah

Originally our ancestors were idol worshipers, but now the Omnipresent has brought us near to His service, as it is written: Yehoshua said to all the people, "So says HASHEM, God of Israel: Your fathers always lived beyond the Euphrates River, Terach the father of Avraham and Nachor, and they served other gods. Then I took your father Avraham from beyond the river and I led him through all the land of Canaan. I multiplied his offspring and gave him Yitzchak. To Yitzchak I gave Yaakov and Eisav; to Eisav I gave Mount Seir to inherit, but Yaakov and his children went down to Egypt."¹

2 From Bondage to Freedom - R. Twersky

that it refers to the statement that "We were slaves to Pharaoh in Egypt." In the Haggadah both opinions are followed: Earlier (p. 90) Shmuel's version was presented, and here the Haggadah begins Rav's version. But according to either opinion, the question presents itself: Why did the Sages see fit to institute this particular format? Why must we begin the story of the Exodus with a description of the deplorable situation in the distant past - whether in a physical sense (according to Shmuel) or a spiritual sense (Rav)?

3 313 03

לשם מה מוזכרת בהגדה גנותם של הדורות הראשונים?
לאיזה זמן מתכוונים אנו באומרנו: "ועכשיו קרבנו
המקום לעבודתו?"

4 book of our Heritage - R. H-Tu

Water that has stood overnight

THE WATER USED FOR MAKING THE dough from which the matzos are baked - both for regular matzah and for matzah shemurah - must have stood

overnight after having been drawn from a river or well. This water must be stored in a receptacle which is not connected to the source of water and must be left there for at least twelve hours. The reason for letting it stand is that water, when drawn from a river or well, may be somewhat warm, and if it were to be used immediately, the matzah dough might ferment more rapidly because of the water's heat.

6

אמנם אף שיש באכילת כרפס משום הנהגת חירות, מצינו שיש בה גם ענין של זכרון השיעבוד, שהרי כתב המשנה ברורה (סי' תע"ג ס"ק י"ט) וז"ל, ובחרו לכתחלה במין זה שהוא נוטריקון ס' פרך כלומר ס' רבוא עבדו עבודת פרך, עכ"ל.

גם טבילת הכרפס במי מלח באה להזכיר צרת השיעבוד, כמו שכתבו המפרשים שהוא זכר להדמעות שירדו מישראל במצרים מחמת הצרות.

וכל זה צריך ביאור, דנראים כדברים הפכיים, שהרי מצד אחד טיבול הכרפס הוא דרך חירות, זכר לגאולתנו שיצאנו מעבודת לחירות, ומצד שני הוא זכר לעבודת פרך של ס' רבוא, ולהדמעות שירדו מעיניהם של ישראל במצרים. ומהו הענין לזכור הצער שעבר עלינו בשעה שאנו באים לשמוח על גאולתנו וחרותנו.

וכעין זה יש להעיר בענין הד' כוסות שבלי ספק הם זכר לחירות, כמו שאמרו בפסחים (קיד): ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות, ועכ"ז מצינו גם בהם זכר להצרות שבגלות, דאיתא בשו"ע (סי' תע"ב סעיף י"א) וז"ל, מצוה לכתחילה לחזור אחר יין אדום, עכ"ל. וכתב המשנה ברורה (ס"ק ל"ח) וז"ל, דכתיב אל תרא יין כי יתאדם אלמא דהאדמימות הוא מעלה וחשיבות ועוד זכר לדם שהיה פרעה שוחט בני ישראל, עכ"ל. הרי שאותו יין שבא לזכור החירות והגאולה יש בו רמז גם לצרת הגלות - דם שהיה פרעה שוחט ילדי ישראל.

5 מתנת מאמר חיים עא

איתא במשנה (פסחים קטז), מתחיל בגנות ומסיים בשבת. והיינו שאופן קיום מצות סיפור יציאת מצרים הוא להתחיל מחלק הגנות - בחלק הצרות של הגלות, ולסיים בשבת בחלק הגאולה.

ויש להבין, דנהי דכדי לספר ביציאת מצרים, צריך מקודם לומר שהיינו במצרים והיינו צריכים ליגאל, מכל מקום צריך ביאור מה רצו חז"ל במה שהדגישו שכך הוא צורת הסיפור, להתחיל בגנות ולסיים בשבת.

כמה מצוות הלילה יש בהם זכר לצער הגלות, וגם להגאולה הנה מבואר בפסחים (קיד): שעיקר ענין טיבול הכרפס הוא כי היכי דליהוי היכרא לתינוקות, שעושין כן להכירא כדי שישאלו התינוקות.

אמנם הטעם שבהרו חז"ל לעשות היכר דוקא באופן זה הוא משום דטיבול יש בו מעשה של חירות, שדרך בני חורין ומפונקים לאכול אכילתם על ידי טיבול, וכמו שפי" האברבנאל את שאלת הבן בה"מה נשתנה, שעושין שני דברים זכר לחרות - הסיבה וטבילה, ושני דברים זכר לעינוי מצרים - מרור ומצה,

9 The Leslei Yeshiva Haggadah

R' Moshe Feinstein saw in this arrangement an important lesson in human psychology. Sometimes a person decides to undergo an important change to better his quality of life, to "turn over a new leaf" in his attitudes, personal habits, etc. Often a person in such a situation will cut himself off from his past completely, considering himself "reborn," in a spiritual sense, totally erasing from his consciousness any relation with his "previous life." This approach is incorrect, R' Moshe said, and may even do more harm than good. The path to personal improvement is a long and difficult one, fraught with setbacks, occasional relapses, and the like. As we read in Mishlei (24:16), "A righteous person falls seven times and he always rises up again." The Sages tell us in a similar vein, "A person cannot fully understand the words of the Torah unless he first errs in them" (Gittin 43a). If a person does not recall his previous poor state he is likely, during one of these occasional setbacks, to find himself with nothing at all to grasp at. If, however, he constantly keeps his past in mind, degrading as it may be, he can reflect upon the progress that he has made in comparison to what he once was, and this will supply him with sufficient patience to survive his temporary lapse in enthusiasm until his motivation becomes reinvigorated.

This, explained R' Moshe, is the message of the format of "beginning with the indignity and ending with the prestige." However unsatisfying our present spiritual, emotional, or physical situation in life is, we may always take solace when we reflect that matters were once much worse, and that, compared to those times, we have come a long way.

ובאמת יש להקשות כן בעיקר מצות מצה, שהרי כתוב בפרשת ראה (ט"ז, ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. וביאר הרמב"ן (שם, ב) וז"ל, ובאר בכאן דברים רבים, כי הזכיר במצה שתהיה לחם עני, להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזו, והוא עני זכר כי היו במצרים בלחם צר ומים לחץ, והנה תרמוז לשני דברים וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, עכ"ל. הרי מבואר דהמצה באה לזכר שני דברים, לזכר זמן הגאולה שיצאו או בחפזו, וזכר להלחם צר שהיו אוכלין כשהיו תחת סבלות מצרים. וגם זה צריך עיון שזוכרים שני ענינים הפכיים במצוה אחת.

8

ובזה יתבאר מה שאמרו במשנה פסחים (קט"ז). מתחיל בגנות ומסיים בשבח, דהתחלה בגנות תכליתה היא להגדיל השבח, שגודל השבח הוא לפי הצער שיצאו ממנו.

ובזה יובנו כל הנהגות ליל הסדר, שביחד עם מה ששמחים על גאולתנו וחירותנו, זוכרים גם מה שהיינו קודם לכן בצרות גדולות, ס' רבוא עבודת פרך, דמעות מהצרות, לחם צר, ילדי בני ישראל נשחטים לדם, שזכרון כל דברים אלו אינו כדי להצטער על הצרות שעברו עלינו ולהתאבל עליהם, אלא אדרבה לזכור הצער שעבר כדי להגדיל שמחתנו על גאולתנו, איך יצאנו מאפילה לאור גדול, ולהכיר טוב ה' במלואו, ומוזה לבא להודות ולהלל לה בשלימות על גאולתנו ופדות נפשנו.

12

ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו

במשפט זה מתברר השרש האמיתי לכוון החירות של ישראל. כי הנה באמת לא היינו יכולים לצאת ממאסרי החושך וזוהמת עבודה זרה מצד עצמנו כלל. הרשעות והטומאה כל כך אדירים הם, עד שאלמלא הקב"ה עוזרו - אינו יכול לו. זהו העומק הפנימי המתברר מתוך הייחוס לתרח ולעבר הנהר, לא רק ההכרה בכוח החירות, לא רק הידיעה בדבר אפשרות ההתחדשות וההתגברות על כל מכשול, אלא מעל הכל - הידיעה כי ה' אלהינו בקרבנו, בחר בנו, מאיר עלינו את אורו הגדול ומקרבנו לעבודתו.

מכאן יש לשאול: וכי עכשיו קרבנו המקום לעבודתו? הלא דבר זה היה לפני אלפי שנים! אלא כדי שתבין עומק מהות הדבר: הנה באמת אם כוח ההתחדשות בא לנו ממקור אנושי, הרי שהיה הולך ונחלש עם השנים הרבות, כטבע כוח אנוש שהולך ומתבלה. לא כן כוח החירות ואור הגאולה אשר לאלהים המה, וממנו באים לישראל. הוא מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, הוא מהווה את שפעת הקודש בכל יום ויום. על כן התעוררותנו לצאת כהיום הזה לחירות מכל משעבד בהווה, איננה הד קול בלבד מאותה התחלה ראשונית של אברהם אבינו ושל ישראל ממצרים. לא כן, אלא עכשיו

סללי פנים | ע

10

מתחילה עובדי עבודה זרה

יש מקום לשאול, הלא ידועה ההלכה שאין מזכירים לגר את מקורו. ומדוע נקודת היסוד בליל הסדר הוא דווקא הייחוס לתרח? כן הדבר בנוגע לאברהם אבינו, אבי האבות, שאנו מייחסים אותו לתרח, וכוללים את תרח בכלל הכינוי 'אבותיכם'. וכן הדבר בנוגע לעם ישראל עצמו, שנקודת ההתחלה שלנו היא דווקא שעבוד מצרים, כמי שמצויים אומשתייכים אל עומק מצרים, שזוהו פשר השעבוד. וכן עולה מהתורה, הממשילה את יחס ישראל למצרים כעובר במעי אמו - 'גוי בקרב גוי'.

והנה כמה נקודות בדבר ונציגם בקצרה. ראשית כל, ההיווצרות של ישראל דווקא מתוך החושך מעידה על כוחם להפוך את החושך לאור. יצירה זו באה ככוונה תחילה, כדי ליצור זיקה לכל מרחבי ההווה, אפילו לשכבות הנמוכות ביותר. כל זאת כדי שבעליו ישראל, יתעלה העולם כולו, ואפילו כוחות הרשע האפלים ביותר. עד שיתקדש הכל בקדושת שם שמיים.

13

על הנהגה

נאוהת אברהם / GEULAS AVRAHAM

At first our ancestors were idolaters, but now the Omnipresent has brought us close to His service. ... "Has brought us close" (קרבנו) is a less intense term than that used by Hashem Himself to describe the same phenomenon — "And I took (וּלְקַחְתִּי) you unto Me as a nation" (Shemos 6:7). Although from Hashem's perspective He took us unto Himself without our active involvement at all, from our own perspective, our coming close to Hashem was the result of the exercise of our free will. Still, we recognize and acknowledge that Hashem has "brought us close," has created circumstances which aided us to make the right choices. These include the travails that the Patriarchs withstood with Hashem's help, the course of events that led to the descent to Egypt and the eventual Exodus, the miracles of the parting of the Red Sea, the manna, and the Well of Miriam, until He brought us to Mount Sinai, gave us the Torah, and brought us into the Land of Israel. Ultimately, He has brought us close to His sacrificial service in the Beis HaMikdash.

11

שנית, מכאן אנו למדים את עוצמת החירות וכוח היציאה מהמצר. החירות העצמית הבעורת נשמת ישראל יכולה להוציא מהמצרים העמוקים ביותר שבהווה. לא רק מנפילות בתוך גבולות ישראל, אלא אפילו ממצבים של השתקעות בעומקים האפלים ביותר בהווה. נשמת ישראל קודש היא לה, ורוחה אדירה לשבר את השלשלאות הכבדים ביותר, ולקרוא לדרורים רווח והנחה, להשיבם אל צור מחצבתם.

חירות זו, היא גם יסוד ושרש ההתחדשות. הקיבעון ותחושת המאסר מדלדלים את היוזם ומשברים את כוחו של האדם. הידיעה שרוחנו הפנימית גברה על המחשכים הגדולים ביותר בתבל ממלאת עוז וגבורה, לדעת כי אין קליפה וחושך שיוכלו לעמוד נגד רוח ישראל. כי אם יצאנו והבדלנו עצמנו מהררי החושך הנוראיים של התקופות האפלות ביותר בהווה, ועלינו מתוך השתייכות עמוקה אל המחוזות הללו - הרי דבר לא יעמוד נגד נשמת ישראל בקדושתה, ובאורה הגדול תמשיך שפע קודש בכל נשמה מישראל, כאשר היא שם, להאדירה ולפארה ולתת בה חיל גדול לצאת מהמאסר, להתחדש בחידוש פנימי במלא רצון קדוש ועליון, ולשוב באהבה לבית אימה וחדר הורתה אל המקור האמיתי והראשוני שלה, שאיננו בעבר הנהר אלא במרומי האצילות, במרחבי הקודש עם המלך במלאכתו.

R. Emanuel Bernstein

In order to understand this part of the Haggadah, we need to raise a basic question regarding the entire enterprise of the Exodus from Egypt. On this night, we are thanking Hashem for delivering us from slavery and persecution in Egypt. But wasn't it Hashem who decreed that we should go down there in the first place!?

If a doctor came by and fixed your broken leg, you would certainly be full of gratitude. But if someone else came and broke the leg, who then also happened to be a doctor who is prepared to fix it, your feelings of gratitude might be somewhat more subdued!

Exactly what is behind the celebration of our Exodus?

Let us consider a third scenario, where the doctor breaks a rib in order to have access to vital organs that are in dire need of treatment.

This changes the picture dramatically. Set against this much greater problem, the breaking of the rib is no longer looked upon as the problem. In fact, it is now looked upon as the beginning of the cure.

In order to fully appreciate the meaning behind the slavery in, and Exodus from, Egypt, it is important to realize that the Jewish People had a problem that threatened their very existence: namely, that originally our fathers were idol worshippers.

The fact that our ancestral roots lay in idol worship meant that as a People we stood little chance of standing firm against the pagan culture in which all of our neighbors were steeped. Three heroic figures, Avraham, Yitzchak, and Yaakov stood up against paganism and found the One God. With the decline of generations, however, there was a very real concern that their descendants would not be able to maintain their steadfastness against the rest of the world, and the entity known as the People of Israel would effectively dissolve.

The answer to this problem was to go down to Egypt.

And here we confront a startling idea. The Jewish People were formed not only by the Exodus from Egypt, but also by the oppression experienced while they were there!

15

The Torah⁵⁷ itself refers to Egypt as "the smelting furnace." Through extreme conditions, a furnace refines metal and rids it of foreign admixtures. Forging Jewish identity meant ridding it of any affinity with the prevalent cultures with which it shared a common ancestry. The persecution and degradation of our People by the Egyptians, who were the most powerful and successful culture of the time, led to a fundamental disillusionment on the part of the Jewish People as to what constituted ultimate success.⁵⁸

The Jewish People are referred to in a number of places as "Hashem's planting."⁵⁹ When a seed is put into the ground, it reaches a state of near total disintegration before attaining a categorically higher level of existence and emerging as a plant. Similarly, being reduced to the level of slaves represented a core deconstruction of the Jews as a People. This meant that when they were taken out by Hashem, they were entering national existence anew, fundamentally free of their idolatrous roots.⁶⁰

Attaining this newfound status does not mean that they were now imperious to bad habits or incapable of imitating the idolatrous ways of others. However, the essential makeup of the Jewish People had been established, which ensured that they would ultimately be able, as a People, to recuperate from such lapses and maintain their eternal bond with Hashem.

This is why we refer to our idol-worshipping roots as part of our discussion on Seder night, for that is the full context within which the entire Egypt experience needs to be placed.⁶¹ Set against this broader problem that began

לאחזק השירה, אך ביאור הענין הוא, כי צעת שיאלו ממזרים השיגו את ההנהגה של גלות, שגם זה בהשגחה פרטיות, והבינו שגם-גל ההנהגה של מי כמוכח באלמים ראוי לשיר עלי' כי גם זה הוא ליובצתינו, וצעת החורבן הבינו צ"י כי עכשיו

18-6-

long before we went down to Egypt, the entire Egypt experience, including the difficult times, constituted the solution.⁶²

Let us now return to the verses quoted from Yehoshua. The first verse expresses the first clause that "originally our fathers were idol worshippers." The subsequent verses culminating with the words "... and Yaakov and his sons went down to Egypt," which we saw earlier as redundant, are in fact an expression of the second clause: "but now the Omnipresent has brought us near to His service." The process of Hashem bringing us near to Him actually began with us going down to Egypt.⁶³

ילקוט לקח טוב / הגדה של פסח

מד

17

רק אחרי שירדו למצרים וידעו שאין אלוהי מצרים מועילים מאומה, ובעל כורחם היו עיניהם תלויות בה' אלקי אבותיהם, ומכל שכר אחרי שהוציאם וראו את השגחתו עליהם ביחוד, בזה קירבם המקום לעבודתו. וזוהי משמעות "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" שמשמעו מיד (ראה תוסי' בגיטין דף ע"ב ד"ה מהיום). והיינו משעה שהביאם הקב"ה למצרים, בכך קרבם לעבודתו. ובהמשך לזה מביא המגיד את דברי יהושע שכאשר סיפר

18

סז גדליהו לחג הפסח אור

* וענין חילת המרוז מביא השפ"א צעם החידושי הרי"מ כי מה שהי' מר להם הי' ג"כ לטובתם, ומפרש השפ"א כי הוא להראות שאנו מאמינים ויודעים כי גם הגלות הוא לטובתנו, ויש לנו ליתן שצח להקב"ה גם על הגלות, כי כל הגלות הוא רק הכנה להגאולה שיבי' אח"כ, ואף שצעת אשר צ"י הם צגלות נראה להם הכל כמו הסתה, וכאילו כביכול העלים הקב"ה עיניו מהם, אח"כ צעת הגאולה הבינו וידעו איך שכל הגלות הי' לטובתם, ולא העלים עיניו מהם, וכשגלו הי' השכינה עמם, וכמו שהצטיח הקב"ה ליעקב אבני ארד עמד מלרימב, וכתב התרגום ואנא איחות, וצ"מ צ"י שם מלריד לצ"ח למה שינה התרגום מכל מקום שצעת ארד מלי אחתנו, וכאן כי כשעשו, כי הוא להראות כי כביכול צעת שירדו מלרים ירד עמם השכינה חוץ ההסתה, וכמו שאמרנו וגלו לצבל שכינה עמם, וכן צבל גלות וגלות, אך צעת הגלות אין מרגישים הגלוי שכינה וההשגחה ממרום, אצל אחר הגאולה רואים איך שכל המירדות של הגלות הי' צעוה פקוחה ממרום ושגם צתוך ההסתה הי' ההסתה השכינה, ועל צ"י הזה מורה ענין מרוז, על השראת השכינה בהסתה צתוך המירדות של הגלות.

וזתו הענין שסידר צעל בהגדה מרוז אחר מלה, הגם שמרוז הוא הגלות ומלה הוא הגאולה, אלא שההשגה הזו שגם צתוך ההסתה הי' גלוי שכינה, צל רק לאחר שנגאלו מתוך הגלות, כי צתוך הגלות אין מרגישים הגלוי שכינה, ורק לאחר שנגאלו הבינו כי גם הגלות הי' בהשגחה, וזהו צלמח ביאור הגמ' צגיטין (נו): שצעת חורבן בית המקדש אמרו מי כמוכח באלים הי' מי כמוכח באלמים, שהקב"ה שותק כביכול נגד כל המגדפים, ונראה כחמי' איך צל זה

בטעמה של מחלוקת זו, כתב האבודרהם (סדר ההגדה ופירושה), **שלדעת שמואל**, כיון שההגדה של פסח עוסקת ביציאת מצרים, שהיא ענינו של יום, אין לנו להזכיר גנות אחרת מלבד עבודת מצרים, אולם לדעת רב, יש להזכיר גם גנות זו של "מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו", כי אין גנות גדולה כגנותה של עבודה זרה, וכל זאת כדי להודיע שבחו של מקום, אשר מאשפות הרים אביון לקרבנו לעבודתו?

אולם עדיין יש לבאר, הלא לשם כך די היה לפרש את גנותם של יוצאי מצרים, אשר היו עובדי עבודה זרה בעצמם, כפי שאמרו במדרש (שמות רבה פ' אט כ"א): "בשעה שיצאו ישראל ממצרים, עמד סמאל המלאך לקטר אותן, אמר לפני הקב"ה: רבונו של

עולם, עד עכשיו היו אלו עובדים עבודת כוכבים ואתה קורע להם את הים, ומדוע צריך להזכיר את גנותם של הדורות הראשונים - "תרח אבי אברהם ואבי נחור"?

זאת ועוד, הרי בהזכרת גנותם של יוצאי מצרים יגדל לכאורה השבח יותר, שהרי לא דורות הראשונים בלבד היו עובדי עבודה זרה, אלא גם ישראל שבאותו הדור עצמו, ואף על פי כן הוציאים המקום וקרבם לעבודתו?

עוד יש לתמוה על לשון ההגדה: "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", הרי דברים אלו מתייחסים לזמן יציאת מצרים, לאותה שעה בה לקח אותנו הקב"ה לו לעם, ואם כן לכאורה ראוי היה לומר: "מתחילה עובדי

עבודה זרה היו אבותינו, ואחר כך קרבנו המקום לעבודתו", או **ולבסוף** קרבנו המקום לעבודתו, מהו אם כן פשר הלשון: "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו"?

הלילה הזה כולו מצה
לביאור הדברים, יש להקדים את מה שכתב החתם סופר (דרשות ח"ב דף רג ע"ב) בשם האברבנאל³, שהקושיה הראשונה מארבע הקושיות: "שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה" - מתייחסת אל הלחם הבא עם קרבן תודה, שבכל ימות השנה חלקו חמץ וחלקו מצה, ואילו הלחם הבא עם קרבן פסח - שאף הוא חשוב קרבן תודה על גאולתנו ממצרים - כולו מצה.

והקשה על כך החתם סופר, אם זהו ביאורו של הקושיה, היכן הוא התירוץ לקושיה זו בהגדה של פסח? וביאר, שבאמירתנו: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", עונים אנו על שאלה זו, כי עיקר השבח וההודאה לקב"ה אינו רק על עצם

הצלתו אותנו ממצרים, אלא שמאחר שנדבקה בורע אברהם יצחק ויעקב וזהמת אבותיהם אשר בעבר הנחר - תרח בתואל ולבן, היו ישראל צריכים זיכור וצירוף כדי שיהיו ראויים להיות לעם ה', ועל כן הגלם הקב"ה למצרים כדי לזככם מכל זוהמה ופגם, ועל זה אנו משבחים ואומרים: "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" - לא בעת יציאת מצרים, כי אם בעת ירידתנו למצרים, כדי שנוכל להיטהר ולהיות לו לעם⁵.

נמצא, שקרבן פסח אינו רק קרבן תודה על גאולה מצרה, כשאר קרבנות תודה, אלא גם על עצם הגלות והירידה למצרים, שעל ידן נטהרנו ונתקדשנו לעבודת הבורא יתברך, ועל כן חשוב הוא כקרבן מילואים - קרבן של התעלות במדרגת הקדושה - אותו מביא הכהן הגדול בעת הטהרות ההתקדשו לעבודה. לפיכך, כשם שקרבנו של הכהן הגדול בא עם לחם מצה בלבד, כך גם קרבן הפסח אינו בא אלא עם מצה. והיי זהו אם כן התשובה הנאמרת בהגדה של פסח, לקושיה הראשונה - "שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה".

ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו
על פי דברי החתם סופר הללו, יתבאר היטב מדוע הזכיר בעל ההגדה את גנותם של הדורות הראשונים אשר היו עובדי עבודה זרה, ולא את גנותם של ישראל שבאותו הדור, שהרי וזהמתם של הדורות הראשונים היא זו אשר הצביעה את גלות מצרים, ומחמתה באנו לידי כך שקרבנו המקום לעבודתו בגלות מצרים.

מעתה יובן גם מדוע נקט בעל ההגדה בלשונו: "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", ולא "ואחר כך קרבנו", וכיוצא בזה. האת, בהקדם דברי חז"ל (ברכות ט ע"ב) על הכתוב (שמות ג' ט): "ויאמר אליקים אל משה א-היה אשר א-היה ויאמר כה תאמר לבני ישראל א-היה שלחני אליכם" - "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לך אמור להם לישראל: אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכות. אמר לפניו: רבונו של עולם, דיה לצרה בשעתה. אמר לו הקדוש ברוך הוא, לך אמור להם: אהיה שלחני אליכם". ויש להבין, מדוע באמת אמר לו הקב"ה מתחילה: "אני אהיה עמכם בשעבוד מלכותי"? מה ענינה של צרה זו לכאן?

ונראה, שכוונת לשון חז"ל: "אני הייתי עמכם בשעבוד זה", היא לכך

24

גלות זו של ישראל לא היתה גלות של ריחוק מהקב"ה, אלא אדרבה גלות של "קרבנו המקום לעבודתו", וכל כולה לא נועדה אלא להכין אותנו לקראת היותנו לו לעם.

על כך אמר לו הקב"ה: "אני אהיה עמכם בשעבוד מלכותי", כלומר, שאף שאר הגלויות שעתידים ישראל לגלות, לא יהיו גלויות של ריחוק, אלא של קירוב לעבודתו של מקום, כי כל הגלויות נועדו לתכלית זו של הכנת עם ישראל לעבודת השי"ת.

וכך כתב השם משמואל (פ' טו ה"ב): "וממנו (גלויות מצרים) שורש כל הגלויות, וכל אלה נצרכות למירוץ ישראל... שאלמלא נתמרוקו ישראל בגלות מצרים לא היה אפשר שיזכו למעלתם הגדולה, ובדאי כן הוא בכל הגלויות, שהכל נצרך למירוץ ישראל כדי שיזכו למעלתם הגדולה לעתיד".

מעתה יתבאר היטב מדוע אומרים אנו: "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", שכן כאשר מודים אנו על גלות מצרים, שבה ועל ידה קרבנו המקום לעבודתו, הרינו כוללים בה את כל המסתעף משרשיה בכל דור דור, ועל כן מודים אנו ואומרים שאף הגלות בה נמצאים אנו עכשיו, עבורנו נעשית, ולטובתנו, למען הכין אותנו למעלתנו הגדולה לעתיד לבוא.

מפי ספרים וסופרים

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו

גדול מעלת ישראל
בהגדת 'חתן סופר' להגה"ק רבי שמואל עהרנפעלד ממאטערסדארף זצ"ל, מפרש פיסקא זו באופן נפלא, דהנה איתא בגמרא (ברכות ז'): "אמר רבי יוחנן משום רבי

יוסי מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל וכו', מאי מצלי אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין", נמצא שהקב"ה מתפלל שיושפע שפע רב וכל טוב לעמו ישראל.

והיינו כוונת המאמר "מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו" שהיו בשפל המצבים.

"ועכשיו קרבנו המקום" שכל כך הגביה אותנו עד שזכינו להיות "לעבודתו", כלומר שאנחנו בני ישראל העבודה של הקב"ה כביכול, שהרי אמרו (תענית ב'): "איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה", הרי שתפילתו של הקב"ה היא על בני ישראל, והוה שאנו משבחים ומפארים לשמו הגדול שהוציא אותנו משפל המצב עד שהגענו למדרגה גדולה כזו²⁰⁰.

25

prestige" (Pesachim 116a). R' Aharon Kotler wondered why the early idolatrous stage of our pre-Avraham history should be included in the story of the Exodus. This sordid element of our past does not seem to have anything to do with our sojourn in Egypt or our Exodus from there.

R' Aharon explained that this thought is mentioned in order to offset the following objection that might have been raised: Why should we thank God for ending the exile that He Himself forced upon us? If someone imprisons me for no reason and then, at long last, sets me free, do I owe him any thanks? This is why the Haggadah mentions the fact that "originally our ancestors were idol worshippers." The ordeal of subjugation to the Egyptians was ordained by God in order to purge us of these negative traits that still lurked inside of us. The proof that these idolatrous inclinations were in fact latent in our ancestors at that time is that over their two-century stay in Egypt they descended to the forty-ninth (and next-to-last) level of impurity. Yet, despite the spiritual shortcomings of our ancestors at that time, "the Omnipresent has brought us near to his worship."

The two opinions in the Talmud as to how to begin the Haggadah, the text of spiritual freedom, are thus really quite similar, differing only in emphasis.

The first opinion is that beginning the Haggadah with "We were slaves unto Pharaoh in Egypt" is most appropriate because it refers to the total enslavement, both physical and spiritual, to which the Israelites were subject, and from which God extricated them. The second opinion contends that this approach might be misinterpreted and lead one to think that we are celebrating primarily our liberation from captivity. We might thereby lose sight of the primacy of the spiritual liberation of the Exodus. It is therefore preferable to begin with an account of our humble origins, our being descendants of idolaters, people enslaved by the drives of the human body.

This helps us better understand the greatness of the patriarch Abraham, who was the first person to categorically reject idolatry and to come to an awareness of the true God. It was Abraham's spiritual character, his rising above the tyranny of passion, that enabled him to grasp the truth. It was because Abraham consciously chose to become subservient to the will of God that he was able to master himself rather than be a slave to his physical drives, and he was therefore able to see through the spiritual nature of the prevailing pagan beliefs. At this point God revealed Himself to him, and commissioned him to spread the truth of spirituality.

We cannot expect to succeed in the search for truth as long as we are unwilling to accept the consequences that follow our finding the truth, which includes frustrating some of our animal drives.

Truth and spirituality are inseparable.

מתחלה, עובדי עבודה זרה היו אבותינו Egypt. — first our ancestors were idolaters. Exile can refer to two different ideas — physical exile from one's land, and spiritual exile — i.e., estrangement from a proper spiritual and religious framework. The Haggadah, here, describes both kinds of exile which our ancestors underwent, mentioning first the spiritual emptiness of Terach and finally the physical exile of "and Yaakov and his sons went down to

העיקר ששתל אברהם כמעט נעקר במצרים

"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" מה ענין הזכרת "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" לכאן? ואף שצריך להתחיל בגנות, איך שייך "מתחילה עובדי וכו'" ליציאת מצרים?

בביאור הגר"א להגדה ביאר, שהיו שני שעבודים: שעבוד הנפש ושעבוד הגוף, ואם כן "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" הוא ה"מתחיל בגנות" של גאולת הנפש, ואילו "עבדים היינו לפרעה במצרים" הוא ה"מתחיל בגנות" של גאולת הגוף. ועדיין יש לשאול: מה ענין "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" לגאולת הנפש של יציאת מצרים?

אלא, אמר הגאון רבי דוד כהן שליט"א, ראש ישיבת "חברון", בתחילת הלכות עבודת כוכבים מביא הרמב"ם את סדר עבודת כוכבים בעולם מדור אנוש ואילך, והאריך במה שאברהם הכיר את בוראו ולימד ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב לבניו ונעשתה בעולם אומה שהיא יודעת את ה'. ובהמשך כתב הרמב"ם: "עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן, חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות... וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחרוץ בני יעקב לטעות העולם ותעיותו", עד כאן לשונו.

הרי שזו היתה גלות הנפש של ישראל: שעמד להיעקר העיקר ששתל אברהם, והיו חוזרים למצב של עבודה זרה, כפי שהיה לפני שהכיר אברהם את בוראו, כמעט קט היינו חוזרים חלילה ל"ימי תרח", ואם כן מתאים מאוד שה"מתחיל בגנות" של יציאת מצרים תהיה "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"!

מפי בעל הדברים שליט"א

According to one opinion in the Talmud, the Haggadah should begin with this paragraph, which refers to a period several centuries prior to the Egyptian saga, rather than with, "We were slaves unto Pharaoh in Egypt." What is the rationale underlying this opinion?

The essence of idolatry is not that one prays to a figurine of wood, metal, or clay. It is simply unthinkable that sensible human beings could be so foolish as to believe that these inanimate objects which were the creation of their own hands were indeed deities that possess supernatural powers.

The principle underlying idolatry is stated very simply in the Talmud, in regard to the recurrence of this practice among the ancient Israelites. "The Israelites knew that these images were of no substance, but they used them in order to achieve positive sanction for otherwise forbidden relationships" (Sanhedrin 63b).

Various temptations to which humans are subject are forbidden by edict of the Torah, while others are proscribed by one's conscience. A person who wishes to indulge his desires, yet appease his conscience and be free of guilt for being in violation of any moral principles, may reach a rather simple solution: Establish an authority that will set moral standards that will satisfy one's whim and will pronounce edicts that will permit one to behave in whatever way one wishes. In order for this authority to have the right to dictate moral and ethical standards, it must be imbued with those properties that qualify it for this function, and what better qualification can there be than for it to be a god?

The distinction between Torah belief in God versus the belief in idols is thus very elementary. According to Torah, God created man and dictates how man should behave. In idolatry, man creates his own gods and dictates to them to tell him what he wishes to hear.

The idolater is thus a person who is under domination of his physical desires, and who, in order to placate his conscience, obtains a hechsher (authorized positive sanction) from the gods he creates for himself. This is essential to him because he is either unable or unwilling to resist his physical drives. In other words, the idolater is a person who is dominated by his impulses and is a slave to his own passions.

Feeling the Closeness

The baal Haggadah writes that our ancestors served idols, and now the Almighty has brought us close to His service. The Chasan Sofer gives a magnificent insight into the length that Hashem goes to

show us His love. We would think that since the Jewish people had served idols, we had, in essence, felt that we were alienated from our Father in Heaven. Yet, He did just the opposite and brought us closer to His service.

When the Haggadah uses the word "ve'achshav — and now," this one word says it all. Hashem, in His kindness and benevolence, does not look at our past; He looks only at the way we are now. This means that even though the Jewish people worshiped idols in the past, that is all but erased. Hashem chooses to focus on the here and now. This word — ve'achshav — brings with it so much hope, so much encouragement. We need not be bogged down with guilt and insecurity about our inadequacies and shortcomings. We don't have to wallow in the mistakes we have made. It is all about the present: what we want to do now; what we hope to become now.

באר החיים 34

כלל גדול הוא בעבודת ה', דאע"פ שצריך האדם לעשות בכל יום תמיד חשבון הנפש ולבדוק מעשיו בתדירות, מכל מקום אין להרהר ולהתעמק יותר מדי על העבר שלא היה טוב, אלא העיקר לחשוב מכאן ולהבא את להיטיב דרכיו ולעשות נחת רוח ליוצרו, כי המחשבות על החטאים שנכשל בהם יביאו

אותו לידי עצבות ואף לידי יאוש והתרשלות ח"ו (והארכנו בזה בס"ד ב'באר החיים' על חנוכה עמוד צה), וענין זה רימוז הרה"ק בעל ה'דברי שמואל' מסלונים ז"ע במימרא זו, דהכי קאמר, "מתחילה" המרבה להרהר ולחשוב על הנעשה בתחילה, הרי זה ח"ו בבחינת "עבודה זרה" כי הוא עלול לעקור את הכל חלילה, ואילו

"ועכשיו" המקפיד להקדיש עיקר מחשבותיו על ההווה והעתיד, יזכה ע"ז ל"קרבנו המקום לעבודתו", כן יהיה לנו, אמן.

עוד העמים ה'דברי שמואל' יסוד זה, דהנה בקרא דאשת לוט שהוזהרו (בראשית י"ז) "אל תביט אחריו", כי המסתכל על העבר יעשה "נציב מלח" שהוא דבר עומד, כי מתוך יאוש אינו עושה ולא כלום. וממעשים שבכל יום אפשר ללמוד כן, כי הנוהג ברכבו צריך תמיד להסתכל קדימה ורק מדי פעם להציץ מאחוריו, אך אם יסתכל תמיד אחורנית עלול הוא לעשות תאוה חלילה, כי הן אמת על האדם לעשות חשבון הנפש כדי שלא ישל שוב במעשיו הראשונים, אך מיד עליו להמשיך הלאה ולא להתעמק בעבר יותר מדי.

קרבן פסח על גאולת הגוף, מצה על גאולת הנפש

יש עוד לדקדק לפי האמור ולבאר בענין הזה, דבמצות קרבן פסח מביא הפסוק את גאולת הגוף שהיתה בלילה, ככתוב "ועשית פסח לה' אלוך, כי בחודש האביב הוציאך ה' אלוך ממצרים לילה", מפני שקרבן פסח בא כתורה על גאולת הגוף שהיתה בלילה, שהרי מצות הקרבת הפסח היא בגלל שה' פסח על בתי ישראל והכה את הבכורות בלילה, וע"י מכת בכורות נשתחררו משיעבודם של מצרים.

ואילו במצות אכילת מצה מביא הפסוק את גאולת הנפש שהיתה ביום ככתוב "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים", מפני שמצות המצה באה על חפזון היציאה שהיתה ביום, וכמו שפירש המלבי"ם (ד"ה מצה זו) שהמצה מסמלת את גאולת הנפש, דלולא החפזון היו בני ישראל שוקעים ח"ו בני שערי סומאה, ואז כבר לא היה אפשר להציל את נפשם אלא רק את גופם. ועיין ברמב"ן ואבן עזרא (שמות יב, לא) שפירשו באופן אחר את גאולת הלילה והיום.

מפי ספרים 39 וסופרים

תמחיל בנגות ומסיים נשנת (פסחים קטז).

אפשרות לאדם להשתנות ע"י שינוי ידועים דבריהם הקדושים של רועי החסידות בספה"ק^ס, שאף מי ש"מתחיל בנגות" דהיינו שמגיע לליל הסדר כאשר הוא ככלי מלא עוונות ופשעים רח"ל, יכול הוא "לסיים בשבח" וכחך לגומרו להיות כבדיק חדשה וליטהר ולהתקדש בקדושה של מעלה לנקות את כל כתמי עוונותיו מנשמתו, וכמו"כ בעניני גשמיות שאם בא האדם לליל הסדר בחוסר פרנסה ושאר צרכיו, יכול הוא לזכות בזה הלילה להשפעות טובות ולכל מיילי דמיטב ולבטל מעליו כל הגוירות רעות שנגזרו עליו^ס.

קסב 32 הגדה של פסח / כ"יצא שלל רב

לכאורה יש לדקדק: מהו הלשון "מעכשיו"? מתאים יותר היה לומר "מתחילה" עובדי עבודה זרה היו אבותינו ואחרי כן קרבנו המקום לעבודתו?

אולי אפשר לבאר זאת, על פי דברי ה"אור החיים" הקדוש בפרשה בלק (במדבר כב, כב), על הפסוק "אל מוציאם ממצרים", וזה לשונו: "אמר מוציאם ולא הוציאם וכו', ונראה על דרך אמרם 'בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', על כן אמרו יודעי פנימיות התורה כי בכל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל, והוא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אמרו 'אל מוציאם ממצרים', כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם כנזכר", עד כאן לשונו.

וכן כתבו גדולי הדורות, שזהו עיקר החיוב המוטל על אדם מישראל בליל פסח ובפרט לגרסת הרמב"ם (פרק ז' מהלכות חמץ ומצה הלכה ו'): "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים", ולהלן הבאתי בזה אריכות מדברי ראשונים ואחרונים, כיצד יוכל האדם להגיע לכך, ומכל מקום למדנו מדבריהם שיש סגולה מיוחדת בלילה זה, שמי שרוצה להיטהר ולהתקרב להקב"ה, זוכה לסיוע משמים בכך.

ואם כן, נוכל לפרש את המילה "מעכשיו" לפניה ולאחריה: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו", כלומר: אף מי שהוא עצמו נמצא עדיין עכשיו במצב של "עובד עבודה זרה", שהוא שקוע בחטאיו, הרי "ועכשיו" קרבנו המקום לעבודתו" — אם רק יצא ויפתח פתח לתשובה והתקרבות, הרי בלילה הזה יזכה לקירבת הקב"ה!

גלות מצרים - עניינה, לקחת את האדם הגדול הזה שגם אחרי שה' מיעט אותה, הוא היה עדיין גדול מאד, לקחת את האדם הזה שהוא בבחינת מלך כאן למטה בתחתונים, שהיה כן אומרים חז"ל (פסיקתא רבתי הוספה א פסקא א): "וסבר הקב"ה להשליטו בעולמו ולעשותו מלך על כל בריותיו, אמר הקב"ה אני מלך בעליונים ואדם מלך בתחתונים", לקחת את הבן-חורין הזה, את השליט הזה, את ה"כל שמה תחת רגליו", ולעשות אותו עבד, לצמצם אותו ולהקטין את צורת האדם שלו - זה הכוח של מצרים, 'מצר-ים'.

* עבד אין לו צורה, עבד הוא 'מקבל'. הוא 'חומר' שמקבל 'צורה' מאחרים, אין לו משלו כלום, "יד עבד כיד רבו". הוא אינו מנהיג - אלא מונהג, הוא אינו שולט - אלא נשלט, הוא לא צורה - אלא חומר. גלות מצרים, עניינה, לקחת בן חורין ולעשות אותו לחפצא של עבד.

גלות מצרים: "ועבדום", "ועינו אותם"

לאברהם אבינו נאמר (בראשית טו, יג) "ידוע תדע כי גר יהיה עבדך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם", שני דברים נאמרו בזה: א' - "ועבדום", ב' - "וענו אותם", וכי לא מספיק "וענו אותם"? לשם מה הוסיף לו הקב"ה גם "ועבדום"? והרי בכלל מאתיים מנה, ה"וענו אותם" כולל לכאורה את ה"ועבדום". ומוכת, שהם שני דברים נפרדים, 'עינו' הוא סבל, וכך נאמר לאברהם: דבר ראשון - "ועבדום", שהם יהיו עבדים, שבמצרים הם יקבלו מהות של עבד. ובנוסף לכך גם "וענו אותם", אבל עיקר גלות מצרים זה לצמצם את האדם, למזער אותו ולהקטין אותו. מאדם של 'צורה' להפוך אותו לאדם של 'חומר'. זה מהות מצרים - "בית עבדים" (שמות יג, ג ועוד).

אילו לא הוציא אותנו הקב"ה ממצרים היינו נשארים עבדים במהותנו

בהגדה של פסח אנו אומרים: "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". ולכאורה אין הדברים מובנים, וכי פרעה קיים לנצח? והרי כבר מזמן פרעה לא קיים. גם האומה המצרית כבר לא קיימת.

אלא שהביאור הוא: אם לא היינו יוצאים ממצרים, היינו נשארים עבדים, עבד מחפש לו אדון, עבד הוא לא עצמאי, הוא גם לא יכול להיות עצמאי. אם אין פרעה ואין מצרים - הוא יחפש אדון אחר, זוהי מהותו של עבד, אין לו מעצמו כלום, הוא צריך משהו מעליו. אם לא היינו יוצאים ממצרים, היינו נשארים עבדי עולם, היינו נשארים בחינה מצומצמת של אדם, ממועטים ומקוטנים.

* אבל כיוון שהייתה יציאת מצרים, הרי שיצאנו מבחינה זו של מצרים, ולא רק שיצאנו, אלא יצאנו לחרות עולם, ומכאן והלאה לא משתעבדים אף פעם. מי שבאמת מבין מה זו יציאת מצרים, מי שדבוק בעניין יציאת מצרים - הוא יוצא לחרות עולם ואי אפשר לשעבד אותו.

להחזיר עניין זה צריך להזכיר פעמיים בכל יום את יציאת מצרים

אלא שלא כולם דבקים בעניין זה של יציאת מצרים, ולכן את העניין הזה צריך להזכיר כל יום, פעמיים ביום - בוקר ולילה, כדי שנבין מה זה יציאת מצרים. זה לא שיצאנו מהמדינה שנקראת מצרים, את זה יכולים אנו לזכור גם בלי שנגיד כל יום פעמיים ביום שה' הוציא אותנו מארץ מצרים. יציאת מצרים היא בחינה של קבלה שאני שייך ליציאת מצרים, שאני אוהז ודבוק בעניין הזה. שהשתחררתי מהבחינה הזו של עבדות, אינני עבד, אני בן חורין. אני אדם של 'צורה', לא אדם של 'חומר'. אינני מחפש אדונים. אני רוצה לממש את היכולת שלי ולעשות מה שנבראתי בעבורי, אני בן חורין. ודבר זה הוא "שורש גדול" כפי שכותב החינוך.

גלות מצרים - השורש לכל הגלויות

עוד יש עלינו לברר את דברי המדרש (בראשית רבה פר' ב): "ר"ש בן לקיש פתר קריא בגלויות, והארץ היתה תהו זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו, ובהו זה גלות מדי (אסתר ו) ויבהילו להביא את המן, וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם, כתבו על קון השור שאין לכם חלק באלהי ישראל, על פני תהום זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן".

וראה זה פלא ברשימת הגלויות לא נזכרת גלות מצרים, אלא המדרש מתחיל מגלות בבל, והרי גלות מצרים הייתה גלות כ"כ קשה, כך רואים בפרשיות 'שמות', 'וארא' ו'בא', גלות זו נאמרה כבר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", וזה לכאורה הגלות הכי מפורסמת וידועה, וגלות זו איננה מוזכרת בכלל כשהתורה מזכירה בתיאור בריאת העולם.

ומכאן, שאם גלות מצרים לא נמצאת ברשימה אחת עם ארבעת הגלויות שעם ישראל עבר ועובר עכשיו, יש לזה רק סיבה אחת, והיא: שגלות זו היא

השורש לכל הגלויות והיא זו המאפשרת את הגלויות כולם, ומעתה ביותר עלינו להבין מה זו גלות מצרים, מה זו הגלות הזו שהיא המאפשרת את הגלויות שבאו אחר כך.

מצרים - 'מצר' ו'ים'

והנה מצינו כתוב בקדמונים, שהמילה "מצרים" מורכבת משתי מילים: 'מצר' ו'ים'. והנה מחד גיסא, 'מצר' - מלשון 'צר', שעניינו הוא: 'צמצום', צמצום האפשרויות. אדם שנמצא במקום צר פירושו של דבר הוא, שדוחקים אותו ומכאן ומכאן ואינו יכול להתפרס, להתרחב ולגדול. גם 'צרה' עניינה כך, היא דוחקת ולוחצת ולא נותנת להתנהל ולתפקד כרגיל. ומאידך, 'ים' - הוא ביטוי לפריסה ולרחבות - "זה הים גדול ורחב ידיים שם רמש ואין מספר" (תהלים קד, כה). כשרוצים להתבטא על דבר רחב לאין שיעור ממשילים אותו ל'ים', כך מוצאים אנו על התורה: "ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים" (איוב יא, ט). הים מקיף ומסובב את כל העולם, אין מקום בעולם שהים לא מגיע אליו, ולכן כשרוצים לבטא רחבות עצומה משמשים במושג 'ים'.

* והנה החיבור של שני מושגים אלו - 'מצר-ים', מורה על הצרת הרחבות והגדלות. דבר זה מורה על כוח אדיר, לקחת את הדבר הרחב ביותר בעולם, את הים, ולקוות מסוגלים לצמצם את הים, להצר אותו, זהו הכוח של מצרים.

אדם הראשון: קודם החטא - "מסוף העולם ועד סופו", אחר החטא - "ותשת עלי כפכה"

על אדם הראשון כתוב שהיה מסוף העולם ועד סופו, הוא כלל בתוכו את כל העולמות. היכולת שלו הייתה לקחת את כל העולם להגביה אותו ולהרים אותו. ואחרי חטא עץ הדעת, הקב"ה מיעט וצמצם אותו. כמו שנאמר בגמרא (חגיגה י"ב א): "דאמר רבי אלעזר אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע שנאמר... וכיון שסרח הניח הקדוש ברוך הוא ידיו עליו ומיעטו שנאמר אחר וקדם צרתני ותשת עלי כפכה. אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו ה" שנאמר... כיון שסרח הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו ומיעטו שנאמר ותשת עלי כפכה". "אחר וקדם" עניינו הוא: בלי הגבלה, האפשרויות הם כל כך גדולות, ללא גבולות. האדם מצד עצמו נאמר עליו (תהלים ה, ו): "ותחסרהו מעט מאלוהים", "כל שמה תחת רגליו" (שם ז).

האדם יכול לבנות עולמות ויכול להחריב עולמות, יכול להגיע למקומות הגבוהים בעולם ולמקומות העמוקים ביותר בעולם, "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה", כך נברא האדם. ואחרי החטא הקב"ה צמצם אותו, העמיד אותו על מאה אמה. אמנם, מאה אמה זה די גדול, אבל יחסית למה שהיה, היה כאן צמצום והקטנה של צורת האדם, אבל עם כל זה עדיין נשאר בצורת אדם.

41 מצרים - "בשר חמורים בשרם"

הנביא יחזקאל (יחזקאל כג, ט) מתאר את המצרים: "אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם", כל בעל חיים יש לו תכונה טבעית משלו והוא נקרא על שם התכונה שלו, תכונת החמור היא: 'תעשה אתי מה שאתה רוצה', זהו החמור, חמור בלשון ק לשון 'חומר', החומר יכול לקבל כל צורה שבעולם ואין לו משלו כלום.

חמור - חומר בלי צורה

להיות בגלות מצרים, זה לקבל את מהותו של החמור, כביכול, אני כלום, אני מחכה למישהו שיעשה ממני משהו, אני מחפש אדון שיתן לי צורה, אני מחפש מישהו שיעצב אותי, מישהו שיתן לי איזה שהוא תוכן. אבל עלינו מוטל לצאת ממצרים ולדעת שאנו בניהם של קדושים, בנים של אנשים בעלי 'צורה', אבותינו היו כולם בעלי 'צורה', נכון שהיינו במצרים, אבל הקב"ה הוציא אותנו ממצרים!

42 מים - חומר בלי צורה

על משה רבנו שהיה השליח שנבחר לעניין הגדול הזה להוציא את עם ישראל ממצרים, כתוב בתורה שהסיבה שנקרא 'משה' - "כי מן המים משיתוהו". שואלים הקדמונים: מדוע כתוב "כי מן המים משיתוהו", למה לא כתוב 'כי מן היאור משיתוהו' והרי משה נמשה מן היאור. ומבארים רבותינו: החומר הכי חומרי בבריאה זה המים, מים תמיד מופיע בלשון רבים, אין לו כלל צורת יחיד, וזה מכיון שמים אין להם שום צורה בעולם, כל הזמן הם משתנים, אי אפשר לעצב אותם בכלל, כל חומר אחר אפשר לעצב אותו עכ"פ לזמן מסוים, אבל מים מצד עצמם הם חומר שלא מקבל שום צורה בעולם.

43 מים בוכים

בסוד ענין המים כחלק מהמצה איתא בספרים הקדושים, על פי מה שכתוב במדרש (הובא רבינו בחיי ויקרא ב יג, ועיי' ב"ר ה ד) "מים התחתונים נקראו מים בוכים, ולמה נקראו מים בוכים? כי בשעה שחלק הקדוש ברוך הוא את המים נתן אלו למעלה ואלו למטה התחילו מים התחתונים בוכים... אמרו: אוי לנו שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליצרנו" וכו'. ובלשון הזהיר הקדוש

(תיקונים יט ב): "דמים תתאין אינן בוכין ואמרין: אנו בעיין למהוי קדם מלכא עלת העלות ובען לסלקא לעילא". התשווקה והרגשת החסרון של המים היא היסוד למצה "לחם עוני", שבאכילתה מתעורר האדם להרגיש חסרון וצמאון לעלות ממצבו ולהתקרב להש"ת.

ברם כל עוד והמים במרוצתם בתוך הנהר, בבחינת (תהלים לב ו) "לשטף מים רבים", אינם מרגישים כל כך בחסרונם, עד שנעקרים ונבדלים ממקורם, והם נמצאים בכלי בלינת הלילה, בבחינת (ישעיה כו ט) "נפשי אויתך בלילה", אז מתעורר בהם הצמאון והתשווקה ביתר שאת יותר עת.

46 הרגשת החסרון

כידוע תועלת גדולה יש לעולם מן המים, שהם מצמיחים כל הגידולים, ומהיום מקור לכל תענוגות בני האדם (שערי קדושה ח"א שער ב), אשר על כן הם מסמלים מדת החסך (וזהו ח"ג רנה א, וראה ראשית חכמה שער אהבה פרק ז). מזה למעשה נגדם להם איזושהי התקררות בתשוקתם לעלות, מתוך שרואים בעצמם מעלה וחשיבות גם בהיותם למטה. ולא

ענין זה נוהג גם בגלות המר הזה, משועבדים אנו לכסף ולעבודה זרה, ואין מרגישים כלל עד כמה אנו נעשים שקועים בתוך הגלות

הזה, אין אנו מכירים שבאמת אנחנו עבדים, ועד כמה השעבוד הזה שולט על כל החיים שלנו. אנחנו סבורים שיצונו מכל יסורי הגלות, ואנחנו בני הורין, ולמעשה אנו בגלות מר, משועבד לגשמיות ולרדוף אחר צרכי העולם.

44 מר רבנו: "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"

מר רבנו: "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", מאיזה טעם נזכיר זאת?

אלא שאבותינו היו בדרך של עבודה, אמנם עבדו ברוחניות, אבל טעו הרבה, כמו שקמב הרמב"ם בהלכות עבודה זרה (פי"א ה"א-ב), וזהו הסבה שקבלות אפשר היה להעמידם על האמת כמו שפיעה אברהם אבינו עליו השלום, שקפץ את העם והורה להם את הדרך האמתית [שקיי העם מתקבצים אליו ושואלים לו על דבריו, היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיתחברו לדרך האמת, עד

שמתקבצו אליו אלפים ורבבות" (ספ. ה"א). אבל מיום החסרון שאין עובדים כלל, ורק בגשמיות ובקמריית מסבבים!

(תפלת מנה, רצ)

49

כך עוד ולא אכל מצה אין האדם מרגיש שום מרידות מכל המיצרים ושעבודים הנפשיים שלו, הוא מרגיש עצמו בנות וברום המעלות. רק אחרי שלעם ובלע את המצה, והכניס אל תוכו המיית המים הבוכים, או אז מרגיש בחסרון שלמותו, וכשאוכל אחר כך את המרור הוא קופץ ממקומו מרוב הרגשת המרידות ועגמת נפשו ממצבו הרוחני הירוד.

בחהג הפסח מתעורר אדם לזעוק אל ה' בבחינת (תהלים קיח ה) "מן המצר קראתי י-ה", מתוך הרגשה כנה שהוא אסור וכבול במיצרי הזמן, שהוא מחוסר שלימות ועדיין יש אצלו מקום גדול להתעלות בכל בחינותיו, בקביעות עתים לתורה, בהתמדה, בשקידה, בעבודת הלב שבתפלה, בעבודת המחשבה, בשמירת החושים, בשלום בית, בהתמסרות לחינוך הילדים וכו' וכו', ענפים רבים ששורש אחד להם: הרגשת חסרונו, הרגשה זו מגבירה את השאיפה והצמאון להתעלות, 'אנא בעינא למהוי קדם מלכא'.

על מנת לבא לידי גאולה זו שיסודה על ההכרה בשפלות נפשו, יסודו חכמינו ז"ל בסדר אמירת ההגדה בליל פסח (פסחים קטו א): "מתחיל בגנות (ר"ב אמר: מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ושמואל אמר: עבדים היינו) ומסיים בשבח". לפי פשוטו הכוונה לגנות שביחוסינו מתרח שהיה עובד עבודה זרה, אמנם בעלי מחשבה עמוקה מצאו כאן רמז לגנות האדם עצמו, שזו היא ההתחלה, האתחלתא דגאולה היא בהכרת גנותו ושפלותו, ואז יכול הוא להתעלות ולצאת ולהגיע לסיים בשבח. לדעת ולהכיר כמצבו, מה מעמדו האמיתי בהתאם למדת היכולת שלו, ומה נדרש ממנו להשיג, בזה מתחיל הכל.

47 כמו שיש אנשים העוסקים כל ימיהם בענינים של חסד והטבה לזולת.

ובכך מוצאים סיפוקם ושלמותם עד שלא מרגישים צורך לקבוע עתים ליהודה ולהתפלל כדת. הם מעבירים כל ימיהם בפעולות ועסקנות, לספק צרכי עמך ישראל המרובים, וליתן להם כל מחמדי תבל ותענוגיה, והם חיים בדמיון משעשע שרב טוב צפון להם בעולם הבא, שערי גן עדן יפתחו להם לרווחה, על אף שאין להם עסק בשאר מצוות התורה.

לכן שואבים את המים לפנות ערב, מוציאים אותם מן הנהר להיות מונח בתוך כלי, ואז בהיותו נפרד ומתבודד בינו ובין עצמו, בינו לבין קונו בלבד, הוא מתחיל להרגיש מעמדו ומצבו האמתי ושוב משאירים אותם ללינת הלילה, שעדיין אינם מוכנים בשביל ללוש בהם מצת מצוה, כי הם עוד לא מרגישים כל כך בתוקף את חסרונם, רק אחרי שנותר לברו כל הלילה בלי החברה שלו, מופרש ומנותק מן המים רבים, אז מתחיל להרגיש אני לי שנבדלתי ממים העליונים ונפלת לי לעומק השפלות של מים התחתונים, שמניחים

48 מיכלא דאמרתא

ראשית התחלה הרפואה הלא תלויה בהכרת המחלה, כל עוד גלא מכיים בחולי אין אפשרות לרפואתה. אכן אחרי שהאדם אוכל וכולע את המצה המיוסדת על 'מים בוכים', מתעוררים בונוכו רגשי השתוקקות וכמיהה: אנא בעינא למהוי קדם מלכא, אחרי שבמשך כל ימי החורף הית שקוע בדמיון שהוא בן עליה, כל כך עלה ונתעלה (גישיטיגען) פתאום הוא מכיר ורואה בחסרונו, בריחוקו מאור פני מלך חיים. ובכך נפתחה הדרך לרפואתו ותיקונו.